

‘De meest complete en toegankelijke roman die Bolaño heeft nagelaten. Geen moment slaat tijdens het lezen van deze 1100 bladzijden de verveling toe. Steeds weer verrast het boek met nieuwe wendingen, schokken of kolderieke terzijdes. Verbluffend is het vermogen van Bolaño in het scheppen van vele honderden personages, waarvan de meeste slechts kort verschijnen maar die stuk voor stuk werkelijke personen worden, wier lot men maar al te vaak beklagen moet’
Ger Groot, *NRC Handelsblad*

‘Deze roman is van een duizelingwekkende grootheid’ *Het Parool*

‘Groots cultboek. Spaanstalige roman blijkt alle heisa waard’ *Elsevier*

‘2666, over de per definitie onbegrijpelijke oorsprong van redeloos geweld en de macht (en onmacht) van literatuur, kan ik elke televisiekijker van harte aanbevelen’ Hans Beerekamp, *NRC Handelsblad*

‘De eerste grote roman van de 21e eeuw’ *Vrij Nederland*

‘Een meesterwerk dat de Latijns-Amerikaanse literatuur weer in al haar kracht doet herrijzen’ *Trouw*

‘Zelden werd zo’n donkere visie met zoveel overdonderende pracht in beeld gebracht. Een postume triomf’ *De Standaard*

‘2666 zal nooit verdwijnen uit de annalen van de literatuurgeschiedenis’
De Limburger

‘Een fantastisch boek dat blijft fascineren’ *De Pers*

‘Wil je vandaag kunnen meepraten op een receptie of een babyborrel dan moet je Roberto Bolaño gelezen hebben, en meer bepaald zijn magistrale roman 2666. Topklasse’ *De Morgen*

Roberto Bolaño

2666

Vertaald uit het Spaans door
Aline Glastra van Loon en
Arie van der Wal

Lebowski Publishers, Amsterdam 2013

De asterisken in de tekst verwijzen naar de
verklarende woordenlijst op pagina 1067.

De vertalers ontvingen voor deze vertaling een werkbeurs van de
Stichting Fonds voor de Letteren.

Eerste druk, maart 2009
Tweede druk, april 2009
Derde druk, oktober 2009
Vierde druk, februari 2010
Vijfde druk, september 2013

Oorspronkelijke titel: 2666

Oorspronkelijk uitgegeven door: Editorial Anagrama

© Roberto Bolaño, 2004

© Vertaling uit het Spaans: Aline Glastra van Loon en Arie van der Wal

© Nederlandse uitgave: Lebowski Publishers, Amsterdam 2013

Omslagontwerp: Dog and Pony, Amsterdam

ISBN 978 90 488 1850 1

NUR 302

www.lebowskipublishers.nl

Lebowski Publishers is een imprint van Dutch Media Uitgevers bv

Voor Alexandra Bolaño en Lautaro Bolaño

Een oase van verschrikking te midden van een woestijn van verveling

CHARLES BAUDELAIRE

HET DEEL VAN DE CRITICI

DE EERSTE KEER dat Jean-Claude Pelletier iets las van Benno von Archimboldi was met Kerstmis 1980 in Parijs, waar hij, hij was toen negentien, een universitaire studie Duitse letterkunde volgde. Het boek in kwestie was *D'Arsonval*. De jonge Pelletier wist toen nog niet dat die roman deel uitmaakte van een trilogie (bestaande uit: *De tuin*, met een Engels thema, *Het leren masker*, met een Pools thema, en *D'Arsonval*, vanzelfsprekend met een Frans thema), maar ondanks die onwetendheid, lacune of bibliografische slordigheid, die alleen kon worden toegeschreven aan het feit dat hij nog zo jong was, maakte de roman een overweldigende indruk op hem en wekte zijn bewondering.

Vanaf die dag (of vanaf de kleine nachtelijke uurtjes waarin hij die allereerste lezing als beëindigd beschouwde) werd hij een enthousiast Archimboldiaan en begon zijn zoektocht naar meer boeken van voornoemde auteur. Dat was nog niet zo gemakkelijk. In de jaren tachtig van de twintigste eeuw boeken bemachtigen van Benno von Archimboldi, bleek zelfs in Parijs allesbehalve eenvoudig. In de bibliotheek van de vakgroep Duitse letterkunde van zijn universiteit was vrijwel geen enkele verwijzing naar Archimboldi te vinden. Zijn docenten hadden nog nooit van hem gehoord. Een van hen zei dat zijn naam hem bekend voorkwam. Tot zijn woede (en ontzetting) ontdekte Pelletier na tien minuten dat de naam die zijn docent bekend in de oren klonk die van de Italiaanse schilder was, over wie zijn onwetendheid trouwens ook geen grenzen kende.

Hij schreef naar de uitgeverij in Hamburg waar *D'Arsonval* was uitgegeven maar kreeg nooit antwoord. Ook struinde hij de weinige Duitse boekhandels af die hij in Parijs kon vinden. De naam Archimboldi kwam voor in een naslagwerk over Duitse literatuur en in een Belgisch tijdschrift dat, voor de grap of serieus, dat is hem nooit duidelijk ge-

worden, gewijd was aan de Pruisische literatuur. In 1981 reisde hij met drie studievrienden naar Beieren en daar, in een kleine boekhandel in de Voralmsstrasse in München, vond hij nog twee boeken, het dunne werkje van minder dan honderd bladzijden, getiteld *De schat van Mitzi*, en het al genoemde *De tuin*, de Engelse roman.

Het lezen van deze twee nieuwe boeken sterkte hem in de mening die hij al over Archimboldi had. In 1983, op zijn tweeëntwintigste, begon hij met het vertalen van *D'Arsonval*. Niemand had hem daarom gevraagd. Er was toen nog geen enkele Franse uitgeverij geïnteresseerd in het publiceren van die Duitser met de vreemde naam. Eigenlijk begon Pelletier met vertalen omdat hij het leuk vond en er plezier in had, hoewel hij ook dacht dat die vertaling, voorafgegaan door een studie over het werk van Archimboldi, kon dienen als doctoraalscriptie en, wie weet, als eerste steen voor zijn toekomstige promotie.

In 1984 had hij de definitieve versie van de vertaling af en nadat er door proeflezers tegenstrijdig over was geoordeeld, stemde een Parijse uitgeverij er aarzelend in toe de roman van Archimboldi uit te geven. Van tevoren had men niet verwacht er meer dan duizend exemplaren van te zullen verkopen, maar na een paar tegenstrijdige, positieve en zelfs juichende recensies was de oplage van drieduizend exemplaren al snel uitverkocht, daarmee de weg vrijmakend voor een tweede, derde en vierde druk.

Tegen die tijd had Pelletier al vijftien boeken van de Duitse schrijver gelezen, er nog eens twee vertaald en werd hij vrijwel unaniem beschouwd als de grootste kenner van Benno von Archimboldi in heel Frankrijk.

Toen dacht Pelletier terug aan de dag waarop hij Archimboldi voor het eerst gelezen had en zag hij zichzelf, jong en arm, wonend in een *chambre de bonne*, de wasbak waarboven hij zijn gezicht waste en zijn tanden poetste delend met vijftien andere bewoners van de donkere zolderverdieping, en poepend op een afschuwelijke, weinig hygiënische wc die eigenlijk geen wc was maar eerder een plee of een septic tank, die hij eveneens moest delen met de vijftien zolderbewoners, van wie sommige inmiddels waren teruggekeerd naar de provincie, met hun behaalde academische graad, of waren verhuisd naar een enigszins comfortabe-

lere plek in Parijs of, in een enkel geval, daar nog altijd verbleven, vege-terend of langzaam wegwijnend van walging.

Hij zag zichzelf, zoals gezegd, ascetisch over zijn Duitse woordenboeken gebogen, bij het licht van een zwak peertje, mager en recalci-trant, alsof hij een en al wilskracht was, bestaande uit vlees, botten en spieren, zonder een grammetje vet, fanatiek en vastbesloten zijn studie tot een goed einde te brengen, kortom, een tamelijk normaal beeld van een student in de hoofdstad, dat op hem evenwel het effect had van een drug, een drug die hem in huilen deed uitbarsten, een drug die, zoals een sentimentele Hollandse dichter uit de negentiende eeuw zei, de sluizen van zijn emotie openzette en van iets wat op het eerste gezicht zelfmedelijden leek maar het niet was (wat was het dan wel? woede? vermoedelijk), en hem ertoe bracht eens goed na te denken, niet met woorden maar met pijnlijke beelden, over zijn jeugdige leerperiode, en die na een lange, misschien wel nutteloze nacht twee conclusies in zijn hoofd deed opkomen: de eerste, dat het leven zoals hij het tot dan toe geleefd had afgelopen was; de tweede, dat er een briljante carrière voor hem lag en dat hij, om te voorkomen dat die zijn glans verloor, als enige herinnering aan die zolderverdieping zijn wilskracht moest bewaren. Dat leek hem geen moeilijke opgave.

Jean-Claude Pelletier werd geboren in 1961 en was in 1986 al professor in de Duitse taal- en letterkunde in Parijs. Piero Morini werd geboren in 1956, in een dorp nabij Napels, en hoewel hij Benno von Archimboldi voor het eerst las in 1976, dat wil zeggen vier jaar eerder dan Pelletier, zou hij pas in 1988 zijn eerste roman van de Duitse schrijver vertalen, *Bifurcaria bifurcata*, een vertaling die in de Italiaanse boekhandels vrijwel onopgemerkt bleef.

Hierbij moet worden aangetekend dat de positie van Archimboldi in Italië nogal verschilde van die in Frankrijk. In feite was Morini niet de eerste vertaler van zijn werk. Sterker nog, de eerste roman van Archimboldi die Morini in handen kreeg was een vertaling van *Het leren masker*, in 1969 door een zekere Colossimo vervaardigd voor uitgeverij Einaudi. Na *Het leren masker* werden in Italië nog uitgegeven: *Rivieren van Europa*, in 1971, *Nalatenschap*, in 1973, en *De perfectie van de spoor-wegen*, in 1975, en eerder, in 1964, was bij een Romeinse uitgeverij al een

selectie van zijn verhalen verschenen, getiteld *De onderwereld van Berlijn*, waarin de oorlog een vooraanstaande rol speelde. En dus zou je kunnen zeggen dat Archimboldi geen volledig onbekende was in Italië, al kon ook niet worden beweerd dat hij een auteur was met veel succes of zelfs maar met gemiddeld of gering succes, eerder met geen enkel succes. Zijn boeken lagen te verstoffen op de meest beschimmelde planken van de boekhandels, belandden in de ramsj of werden vergeten in de magazijnen van de uitgeverijen voordat ze ten prooi vielen aan de papierversnipperaars.

Morini liet zich vanzelfsprekend niet afschrikken door de geringe verwachtingen die het werk van Archimboldi bij het Italiaanse publiek wekte en na *Bifurcaria bifurcata* te hebben vertaald, stuurde hij zowel aan een tijdschrift in Milaan als aan een tijdschrift in Palermo een studie over Archimboldi, eentje over de rol van het lot in *De perfectie van de spoorwegen* en een andere over de diverse maskeringen van geweten en schuldgevoel in *Lethaea*, een op het eerste gezicht erotische roman, en in *Bitzius*, een roman van minder dan honderd bladzijden, in zekere zin vergelijkbaar met *De schat van Mitzi*, het boek dat Pelletier had gevonden in een oude boekhandel in München, en dat handelde over het leven van Albert Bitzius, dominee in Lützelflüh, in het kanton Bern, auteur van preken en daarnaast schrijver onder het pseudoniem Jeremias Gotthelf. Beide essays werden geplaatst, en de door Morini tentoongespreide welsprekendheid of verleidingskunst bij het introduceren van Archimboldi ruimde de hindernissen uit de weg, waarna in 1991 een tweede vertaling van Piero Morini in Italië het licht zag, dit keer van *De heilige Thomas*. Er was bij Morini, die destijds Duitse letterkunde doceerde aan de Universiteit van Turijn, door de doktoren toen al multiple sclerose vastgesteld en een even opzienbarend als merkwaardig ongeluk hield hem voorgoed aan een rolstoel gekluisterd.

Manuel Espinoza kwam langs andere wegen uit bij Archimboldi. Jonger dan Morini en Pelletier studeerde Espinoza, althans gedurende de eerste twee jaar van zijn studie, geen Duitse maar Spaanse taal- en letterkunde, en een van de vele treurige redenen daarvoor was dat Espinoza ervan droomde schrijver te worden. Van de Duitse literatuur kende hij maar drie klassieken (en dan ook nog slecht), Hölderlin, omdat hij op

zijn zestiende geloofde dat zijn toekomst bij de poëzie lag en hij alle poëziebundels verslond die hij maar te pakken kon krijgen, Goethe, omdat een leraar met gevoel voor humor hem in het laatste jaar van de middelbare school aanraadde *Werther* te lezen, waarin hij een zielsverwant zou vinden, en Schiller, van wie hij een toneelstuk had gelezen. Later zou hij regelmatig zijn toevlucht zoeken tot het werk van een moderne auteur, Jünger, wat vooral een kwestie was van symbiose, want de Madrileense schrijvers die hij bewonderde en in wezen uit de grond van zijn hart haatte, hadden het doorlopend over Jünger. En dus kon je zeggen dat Espinoza maar één Duitse auteur kende en dat was Jünger. In het begin vond hij zijn werk fantastisch, en omdat een groot deel van zijn boeken in het Spaans vertaald was, kostte het Espinoza weinig moeite ze te vinden en allemaal te lezen. Hij zou hebben gewild dat het niet zo gemakkelijk was. De mensen met wie hij omging, waren overigens niet alleen volgelingen van Jünger, sommige waren ook zijn vertalers, iets waar Espinoza geen belangstelling voor had, want de glans waar hij zo vurig naar zocht, was niet die van de vertaler maar die van de schrijver.

Het verstrijken van de maanden en jaren, dat zich gewoonlijk stilzwijgend en meedogenloos voltrekt, bracht een aantal tegenslagen met zich mee die maakten dat hij zijn meningen moest herzien. Hij ontdekte bijvoorbeeld al snel dat de groep Jüngerianen niet zo Jüngeriaans was als hij had gedacht, maar dat die, net als elke literaire groep, onderworpen was aan de wisseling der seizoenen, zo waren ze in de herfst inderdaad Jüngerianen, maar in de winter veranderden ze plotseling in Barojianen,* en in de lente in Ortegianen,* en in de zomer verlieten ze zelfs de bar waar ze samenkwamen om de straat op te gaan en bucolische zangen aan te heffen ter ere van Camilo José Cela, iets wat de jonge Espinoza, die in wezen een patriot was, bereid zou zijn geweest onvoorwaardelijk te accepteren als er een vrolijkere, carnavaleskere sfeer had geheerst bij die manifestaties, die hij op geen enkele manier net zo serieus kon nemen als de valse Jüngerianen dat deden.

Ernstiger was de ontdekking dat zijn eigen essays in de groep zo ongunstig werden ontvangen dat hij zich soms, tijdens een doorwaakte nacht bijvoorbeeld, serieus afvroeg of die mensen hem tussen de regels door eigenlijk niet verzochten weg te gaan, ze niet langer lastig te vallen en nooit meer terug te komen.

En nog ernstiger werd het toen Jünger persoonlijk in Madrid verscheen en de groep Jüngerianen voor hem een bezoek aan het Escorial organiseerde, een vreemde gril van de meester, het Escorial bezoeken, en toen Espinoza zich bij de expeditie wilde aansluiten, in welke rol dan ook, hem deze eer werd ontzegd, alsof de Jüngeriaanse simulanten vonden dat hij niet voldoende verdiensten bezat om deel uit te maken van de lijfwacht van de Duitser, of alsof ze bang waren dat hij, Espinoza, ze voor schut zou zetten met een in zijn jeugdige overmoed gemaakte misplaatste opmerking, hoewel de officiële verklaring die ze hem gaven (mogelijk ingegeven door een opwelling van mededogen), was dat hij geen Duits sprak en alle anderen die met Jünger gingen picknicken wel.

Daarmee kwam er een einde aan het verhaal van Espinoza met de Jüngerianen. En daarmee begon de eenzaamheid en de regen (of het noodweer) van veelal tegenstrijdige of onmogelijk te verwezenlijken voornemens. Het waren geen gerieflijke en allesbehalve plezierige nachten, maar Espinoza ontdekte twee dingen die hem de eerste paar dagen erg hielpen: hij zou nooit schrijver worden en op zijn manier was hij een moedige jongeman.

Hij ontdekte ook dat hij een rancuneuze jongeman was en vol zat met wrokgevoel, dat hij wrok uitzweette, en dat het hem geen enkele moeite zou hebben gekost om iemand, wie dan ook, te vermoorden, als hij daarmee de eenzaamheid, de regen en de kou van Madrid had kunnen verlichten, maar deze ontdekking hield hij liever verborgen om zich te richten op het aanvaarden van het feit dat hij nooit schrijver zou worden en om zoveel als maar mogelijk was zijn voordeel te doen met zijn pas verworven dapperheid.

En dus ging hij verder met zijn studie Spaanse taal- en letterkunde, maar tegelijkertijd schreef hij zich in bij Duitse taal- en letterkunde. Hij sliep vier tot vijf uur per dag en besteedde de rest van zijn tijd aan studeren. Voordat hij afstudeerde in Duitse taal- en letterkunde schreef hij een essay van twintig bladzijden over de relatie tussen Werther en de muziek, dat werd gepubliceerd in een Madrileens literair tijdschrift en in een universitair tijdschrift in Göttingen. Op zijn vijfentwintigste had hij beide studies afgerond. In 1990 promoveerde hij op een dissertatie over Benno von Archimboldi, die een jaar later door een uitgeverij in

Barcelona gepubliceerd zou worden. Tegen die tijd was Espinoza al een regelmatige gast op congressen en rondetafelconferenties over Duitse literatuur. Zijn beheersing van die taal was misschien niet onberispelijk maar toch alleszins redelijk. Hij sprak ook Engels en Frans. Net als Morini en Pelletier had hij een goede baan en een behoorlijk inkomen en werd hij (voor zover dat mogelijk was) zowel door zijn studenten als zijn collega's gerespecteerd. Archimboldi heeft hij nooit vertaald, noch enige andere Duitse auteur.

Afgezien van Archimboldi hadden Morini, Pelletier en Espinoza nog iets gemeen. Alle drie bezaten ze een ijzeren wil. En eigenlijk was er nog iets wat ze gemeen hadden, maar daar komen we nog op terug.

Liz Norton daarentegen was niet wat men noemt een vrouw met grote wilskracht, dat wil zeggen, ze maakte geen plannen voor de middellange of lange termijn en zette ook niet alles op alles om haar plannen te verwezenlijken. Ze ontbeerde de eigenschappen van de wilskracht. Als ze leed, liet ze haar verdriet duidelijk merken en als ze gelukkig was, werkte het geluk dat ze voelde aanstekelijk. Ze was niet in staat zich duidelijke doelen te stellen en consequent te handelen om die doelen te bereiken. Geen enkel doel was trouwens aanlokkelijk of begeerlijk genoeg om zich er volledig voor in te zetten. De uitdrukking 'een doel bereiken', toegepast op iets persoonlijks, vond ze maar een laaghartige valstrik. Voor haar kwam eerst het woord 'leven' en een enkele keer het woord 'geluk'. Als wilskracht verband houdt met een sociale eis, zoals William James meende, en het daarom gemakkelijker is om ten strijde te trekken in een oorlog dan om op te houden met roken, dan kon je van Liz Norton zeggen dat ze een vrouw was voor wie het gemakkelijker was om op te houden met roken dan om ten strijde te trekken.

Op de universiteit had iemand dat een keer tegen haar gezegd, en ze had het prachtig gevonden, maar dat betekende nog niet dat ze meteen William James ging lezen, toen niet en ook daarna niet. Voor haar was lezen rechtstreeks verbonden met genot en niet zozeer met kennis, raadsels of verbale constructies en doolhoven, zoals dat voor Morini, Espinoza en Pelletier gold.

Haar ontdekking van Archimboldi was de minst traumatische of poëtische van allemaal. Gedurende de drie maanden in 1988 dat ze in

Berlijn woonde, ze was toen twintig, kreeg ze van een Duitse vriend een roman te leen van een schrijver die ze niet kende. De naam bevreemde haar, hoe was het mogelijk, vroeg ze aan haar vriend, dat er een Duitse schrijver bestond met een Italiaanse achternaam die toch voorafgegaan werd door *von*, wat toch wees op een zekere adel? De Duitse vriend wist niet wat hij daarop moest antwoorden. Waarschijnlijk was het een pseudoniem, zei hij. En hij voegde eraan toe, en daarmee werd haar aanvankelijke verbazing nog groter, dat in Duitsland mannelijke voornamen die eindigden op een klinker niet erg gebruikelijk waren. Vrouwelijke voornamen wel. Maar mannelijke voornamen beslist niet. De roman heette *De blinde vrouw* en ze vond hem goed, maar niet zo goed dat ze meteen de deur uit rende om in een boekhandel de rest van het werk van Benno von Archimboldi te gaan kopen.

Vijf maanden later, toen ze zich alweer in Engeland had gevestigd, ontving Liz Norton per post een cadeau van haar Duitse vriend. Het ging, dat laat zich raden, om een andere roman van Archimboldi. Ze las het boek, vond het de moeite waard, ging in de universiteitsbibliotheek op zoek naar nog meer boeken van de Duitser met de Italiaanse naam en vond er twee: een daarvan was de roman die ze al gelezen had in Berlijn, het andere was *Bitzius*. Na het lezen van deze laatste roman rende ze wél meteen de deur uit. Op de rechthoekige binnenplaats regende het, de rechthoekige hemel leek op de grimas van een robot of van een naar onze gelijkenis geschapen god, op het gras in het park gleden de schuine regendruppels naar beneden maar ze hadden ook net zo goed naar boven kunnen glijden, daarna veranderden de schuine druppels in ronde druppels die werden opgeslokt door de aarde die het gras vasthield, het gras en de aarde leken te praten, nee, niet te praten, te discussiëren, en hun onverstaanbare woorden waren als gekristalliseerde spinnenwebben of een heel kort gekristalliseerd braken, een nauwelijks hoorbaar ritselen, alsof Norton die middag in plaats van thee een aftreksel van peyote had gedronken.

Maar de waarheid is dat ze alleen thee had gedronken en dat ze zich verward voelde, alsof een stem een vreselijk gebed in haar oor had herhaald, waarvan de woorden steeds vager werden naarmate ze zich van het *college* verwijderde en de regen haar grijze rok en haar knokige

knieën en haar mooie enkels nat maakte en niet veel meer dan dat, want voordat Liz Norton de deur uit en het park door was gerend, was ze niet vergeten haar paraplu mee te nemen.

De eerste keer dat Pelletier, Morini, Espinoza en Norton elkaar zagen was in 1994 in Bremen, op een congres over moderne Duitse literatuur. Daarvoor hadden Pelletier en Morini elkaar leren kennen tijdens de Duitse literaturodagen in Leipzig in 1989, toen de DDR al op haar laatste benen liep, en later zagen ze elkaar weer op een symposium over Duitse literatuur in Mannheim in december van datzelfde jaar (een regelrechte ramp, slechte hotels, slecht eten en vreselijk slecht georganiseerd). Op de bijeenkomst over moderne Duitse literatuur die in 1990 in Zürich werd gehouden, kwamen Pelletier en Morini Espinoza tegen. Espinoza zag Pelletier opnieuw in 1991 in Maastricht, waar de balans werd opgemaakt van de Europese literatuur van de twintigste eeuw (Pelletier hield een lezing getiteld 'Heine en Archimboldi: convergente wegen', Espinoza hield een lezing getiteld 'Ernst Jünger en Benno von Archimboldi: divergente wegen'), en je zou kunnen zeggen, vrijwel zonder het risico te lopen ernaast te zitten, dat ze vanaf dat moment niet alleen elkaars artikelen in de gespecialiseerde tijdschriften lazen, maar ook dat ze vrienden werden of dat er tussen hen iets groeide wat leek op een vriendschapsband. In 1992, op de bijeenkomst over Duitse literatuur in Augsburg, kwamen Pelletier, Espinoza en Morini elkaar weer tegen. Ze hielden alle drie een lezing over Archimboldi. Sinds een paar maanden ging het gerucht dat Benno von Archimboldi van plan was zelf te verschijnen op die grote bijeenkomst, waar behalve de eeuwige germanisten ook een grote groep Duitse schrijvers en dichters aanwezig zou zijn, maar op het uur van de waarheid, twee dagen voor de bijeenkomst, ontving de organisatie een telegram van Archimboldi's uitgeverij in Hamburg met de mededeling dat hij tot zijn spijt niet kon komen. De bijeenkomst was overigens een fiasco. Volgens Pelletier was het enige interessante onderdeel een lezing van een oude Berlijnse professor over het werk van Arno Schmidt (ziedaar een Duitse voornaam die eindigt op een klinker) en niet veel meer, en daar waren Espinoza, en in iets mindere mate Morini, het mee eens.

De vrije tijd die overbleef, meer dan genoeg, besteedden ze aan het

bezoeken van de volgens Pelletier povere interessante plekken in Augsburg, een stad die Espinoza ook pover vond en Morini alleen een beetje pover maar toch pover, terwijl nu eens Espinoza en dan weer Pelletier de rolstoel duwde van de Italiaan, wiens gezondheid bij die gelegenheid niet al te best was, eerder nogal pover, reden waarom zijn twee collega's meenden dat een beetje frisse lucht hem geen kwaad zou doen, integendeel.

Op het volgende congres over Duitse literatuur, gehouden in januari 1992 in Parijs, waren alleen Pelletier en Espinoza aanwezig. Morini, die ook was uitgenodigd, had in die dagen meer problemen met zijn gezondheid dan normaal, zodat zijn arts hem onder andere had afgeraden om te reizen, zelfs al ging het om een korte reis. Het congres was niet slecht en hoewel Pelletier en Espinoza allebei een volle agenda hadden, vonden ze toch nog een gaatje om samen te gaan eten in een restaurantje in de rue Galande, vlak bij Saint-Julien-le-Pauvre, waar ze behalve dat ze praatten over hun werkzaamheden en voorliefdes, tijdens het dessert ook de gezondheid van de melancholieke Italiaan bespraken, een slechte gezondheid, een zwakke gezondheid, een belabberde gezondheid die hem er evenwel niet van had weerhouden te beginnen aan een boek over Archimboldi, een boek dat, zoals de Italiaan Pelletier aan de telefoon had verteld, Pelletier wist niet of hij het serieus meende of een grapje maakte, wel eens het grote boek over Archimboldi kon zijn, de pilootvis die lange tijd naast de grote zwarte haai zou zwemmen die het werk van de Duitser was. Zowel Pelletier als Espinoza respecteerde de studies van Morini, maar de woorden van Pelletier (die klonken alsof hij zich bevond in een oud kasteel of in een onder de slotgracht van een oud kasteel uitgegraven kerker) klonken in het vreedzame restaurant aan de rue Galande als een dreigement en droegen bij aan het beëindigen van een samenzijn dat begonnen was onder de gunstige voortekenen van de wellevendheid en de bevredigde verlangens.

Niets van dit alles verstoorde de relatie die Pelletier en Espinoza met Morini onderhielden.

Ze kwamen elkaar alle drie weer tegen op de conferentie over Duitstalige literatuur in Bologna in 1993. En ook werkten ze alle drie mee aan het zesenvleertigste nummer van het tijdschrift *Litteraire Studies* uit Ber-

lijn, een themanummer gewijd aan het werk van Archimboldi. Het was niet de eerste keer dat ze hun medewerking verleenden aan het Berlijnse tijdschrift. In nummer 44 was een tekst van Espinoza opgenomen over het godsbeeld in het werk van Archimboldi en Unamuno. In nummer 38 had Morini een artikel gepubliceerd over de stand van zaken in het Duitse literatuuronderwijs in Italië. En in nummer 37 had Pelletier een overzicht gegeven van de belangrijkste Duitse schrijvers van de twintigste eeuw in Frankrijk en in Europa, een tekst die overigens aanleiding vormde voor meer dan één protest en zelfs voor een enkele heftige uitbarsting.

Maar waar het hier om gaat is nummer 46, omdat daarin niet alleen de twee elkaar vijandig gezinde Archimboldiaanse groepen duidelijk werden geprofileerd, die van Pelletier, Morini en Espinoza tegenover die van Schwartz, Borchmeyer en Pohl, maar ook omdat in dat nummer een tekst van Liz Norton was opgenomen, briljant volgens Pelletier, goed beargumenteerd volgens Espinoza, interessant volgens Morini, een tekst die bovendien (en zonder dat iemand het haar had gevraagd) volledig in de lijn lag van de visie van de Fransman, de Spanjaard en de Italiaan, die ze meerdere keren citeerde, daarmee aantonend dat ze uitstekend op de hoogte was van hun in gespecialiseerde tijdschriften of bij kleine uitgeverijen verschenen artikelen en monografieën.

Pelletier dacht erover haar een brief te schrijven, maar deed het uiteindelijk niet. Espinoza belde Pelletier en vroeg hem of het niet raadzaam zou zijn contact met haar op te nemen. Onzeker van zichzelf besloten ze het Morini te vragen. Morini onthield zich echter van commentaar. Het enige wat ze van Liz Norton wisten, was dat ze Duitse letterkunde doceerde aan een universiteit in Londen. En dat ze geen hoogleraar was, zoals zij.

Het congres voor Duitse literatuur in Bremen was veelbewogen. Zonder dat de Duitse Archimboldideskundigen het verwacht hadden, ging Pelletier, bijgestaan door Morini en Espinoza, als Napoleon in Jena tot de aanval over en het duurde niet lang of de verslagen eenheden van Pohl, Schwarz en Borchmeyer sloegen op de vlucht en doken onder in de cafés en kroegen van Bremen. De aanwezige jonge Duitse docenten stonden

aanvankelijk perplex maar kozen uiteindelijk, zij het met het bijbehorende voorbehoud, partij voor Pelletier en zijn vrienden. Het publiek, van wie een groot deel academici die met trein of bus vanuit Göttingen naar Bremen waren gekomen, koos ook voor de vurige en kernachtige opvattingen van Pelletier en gaf zich, zonder enig voorbehoud, enthousiast over aan de dionysische, geestige visie van een exegese van het laatste carnaval (of voorlaatste carnaval) die Pelletier en Espinoza verdedigden. Twee dagen later gingen Schwartz en zijn handlangers in de tegenaanval. Tegenover de figuur van Archimboldi stelden ze die van Heinrich Böll. Ze hadden het over verantwoordelijkheid. Tegenover de figuur van Archimboldi stelden ze die van Uwe Johnson. Ze hadden het over lijden. Tegenover de figuur van Archimboldi stelden ze die van Günter Grass. Ze hadden het over burgerplicht. Borchmeyer stelde tegenover de figuur van Archimboldi zelfs die van Friedrich Dürrenmatt en hij had het over humor, wat Morini het toppunt van schaamteloosheid vond. Toen verscheen, als door de voorzienigheid beschikt, Liz Norton ten tonele en sloeg de tegenaanval af als een Desaix, als een Lannes, een blonde amazone die onberispelijk Duits sprak, misschien alleen iets te snel, en die een uiteenzetting gaf over Grimmelshausen en Gryphius en vele anderen, zelfs over Theophrastus Bombastus von Hohenheim, bij iedereen beter bekend onder de naam Paracelsus.

Diezelfde avond gingen ze samen eten in een smal en diep café, gelegen aan de rivier in een donkere straat met oude gebouwen uit de Hanze-tijd, waarvan sommige leken op verlaten kantoren van het overheidsapparaat van de nazi's, en dat ze bereikten door een trap af te dalen waarvan de treden nat waren door de motregen.

De eetgelegenheid kon niet afschuwelijker zijn, bedacht Liz Norton, maar het samenzijn duurde lang en was aangenaam en de allesbehalve stijve houding van Pelletier, Morini en Espinoza droeg ertoe bij dat Norton zich op haar gemak voelde. Vanzelfsprekend kende ze het grootste deel van hun werk, maar wat haar verraste (aangenaam, overigens) was dat zij ook een aantal werken van haar kenden. Het gesprek ontwikkelde zich in drie fasen: eerst lachten ze om de schrobbering van Norton aan Borchmeyer en om Borchmeyers toenemende ontzetting bij Nortons steeds meedogenzere aanvallen, daarna bespraken ze toe-

komstige ontmoetingen, met name een heel merkwaardige die zou worden gehouden op de Universiteit van Minnesota, waar meer dan vijfhonderd docenten, professoren, vertalers en specialisten in de Duitse letterkunde van plan waren naartoe te gaan en waarvan Morini zei dat hij gegronde redenen had om aan te nemen dat het om een vals bericht ging, vervolgens hadden ze het over Benno von Archimboldi en zijn leven, waarover zo weinig bekend was: allemaal, te beginnen met Pelletier en eindigend met Morini, die, hoewel hij gewoonlijk de zwijgzaamste was, die avond honderduit praatte, kwamen ze met anekdotes en roddels, vergeleken voor de zoveelste keer vage, al bekende gegevens en speculeerden, als iemand die een geliefde film steeds weer ter sprake brengt, over het geheim van de verblijfplaats en het leven van de grote schrijver, en ten slotte, terwijl ze door de natte, verlichte straten liepen (hoewel de verlichting afwisselend aan- en uitging, alsof Bremen een machine was die slechts af en toe korte, levendige stroomstoten ontving), hadden ze het over zichzelf.

Ze waren alle vier vrijgezel en dat vonden ze een bemoedigend teken. Ze woonden alle vier alleen, hoewel Liz Norton haar appartement in Londen soms deelde met een avontuurlijke broer die voor een ngo werkte en maar een paar keer per jaar naar Engeland terugkeerde. Ze wijdden zich alle vier aan hun carrière, hoewel Pelletier, Espinoza en Morini gepromoveerd waren en de eerste twee de leiding hadden over hun vakgroep, terwijl Norton nog maar net bezig was met haar promotie en niet verwachtte ooit hoofd van de vakgroep Duits van haar universiteit te worden.

Die avond, voordat hij in slaap viel, dacht Pelletier niet terug aan het gekibbel op het congres maar aan zichzelf, wandelend door de straten langs de rivier, en aan Liz Norton die naast hem liep, terwijl Espinoza de rolstoel van Morini duwde en ze alle vier lachten om de Bremer stadsmuzikanten, de dieren die, harmonieus en argeloos op elkaars rug gezeten, hen of hun schaduwen op het asfalt gadesloegen.

Vanaf die dag en die avond ging er geen week voorbij zonder dat ze elkaar regelmatig belden, alle vier, zonder acht te slaan op de telefoonrekening en af en toe op de meest onchristelijke tijden.

Soms was het Liz Norton die Espinoza belde en hem naar Morini

vroeg, die ze de vorige dag had gesproken en die ze een beetje depressief vond klinken. Nog diezelfde dag belde Espinoza dan Pelletier om hem te laten weten dat volgens Norton Morini's gezondheid achteruitgegaan was, waarop Pelletier reageerde door onmiddellijk Morini te bellen, hem recht op de man af te vragen hoe het met zijn gezondheid stond, grapjes met hem te maken (want Morini wilde nooit serieus over dat onderwerp praten) en een enkel onbelangrijk detail over hun werk uit te wisselen, om vervolgens de Engelse te bellen, om twaalf uur 's nachts bijvoorbeeld, na een sober maar heerlijk avondmaal waarmee hij het plezier van het telefoontje had uitgesteld, en haar te verzekeren dat Morini, voor zover je dat tenminste mocht verwachten, in een goede, normale, stabiele gezondheid verkeerde, en dat wat Norton voor een depressie had gehouden niets anders was dan de natuurlijke gesteldheid van de Italiaan, met zijn gevoeligheid voor veranderende weersomstandigheden (misschien was het in Turijn slecht weer, misschien had Morini die nacht god mocht weten wat voor afschuwelijke droom gehad), daarmee een cyclus afsluitend die de volgende dag of twee dagen later weer van voor af aan begon met een telefoontje van Morini naar Espinoza, zonder enige aanleiding, gewoon een telefoontje om hem gedag te zeggen, om even bij te praten, een telefoontje dat steevast gebruikt werd voor onbelangrijke dingen, opmerkingen over het weer (alsof Morini en Espinoza zich een paar van de Engelse conversatiegewoonten begonnen eigen te maken), aanbevelingen voor films, nuchtere commentaren op pas verschenen boeken, kortom, een tamelijk slaapverwekkend of op zijn minst lusteloos telefoongesprek, door Espinoza evenwel met buitengewone geestdrift of met gespeelde geestdrift of liefdevol, in elk geval met beschaafde belangstelling, aangehoord, en dat Morini voerde met een bezetenheid alsof zijn leven ervan afhing, en waar na twee dagen of na een paar uur, in min of meer dezelfde bewoordingen, een telefoontje op volgde van Espinoza naar Norton, en van Norton naar Pelletier, en die weer naar Morini, om dagen later opnieuw te beginnen, getransmuteerd in een hypergespecialiseerde code, betekenis en betekenisdrager bij Archimboldi, tekst, subtekst en paratekst, herovering van de verbale en corporale territorialiteit op de laatste bladzijden van *Bitzius*, wat in hun geval op hetzelfde neerkwam als praten over film of over de problemen binnen de vakgroep Duits of

over de wolken die onophoudelijk, van 's morgens vroeg tot 's avonds laat, over hun steden trokken.

Ze ontmoetten elkaar weer op het colloquium over naoorlogse Europese literatuur dat eind 1994 werd gehouden in Avignon. Norton en Morini gingen erheen als toehoorders, hoewel de reis betaald werd door hun universiteit, en Pelletier en Espinoza leverden kritische bijdragen over het belang van het werk van Archimboldi. De bijdrage van de Fransman richtte zich op het insulaire karakter, op de breuk die de totaliteit van Archimboldi's boeken leek te betekenen met de Duitse traditie, om niet te zeggen met een zekere Europese traditie. De bijdrage van de Spanjaard, een van de onderhoudendste die Espinoza ooit had geschreven, draaide om het mysterie dat de persoon van Archimboldi omgaf, over wie feitelijk niemand, inclusief zijn uitgever, iets wist: zijn boeken verschenen zonder foto op de omslag of op het achterplat; zijn biografische gegevens waren minimaal (Duitse schrijver geboren in 1920 in Pruisen), zijn verblijfplaats was een mysterie, hoewel zijn uitgever zich tegenover een journalist van *Der Spiegel* een keer had laten ontvallen dat hij een van zijn manuscripten vanuit Sicilië had ontvangen, geen van zijn nog levende collega's had hem ooit gezien, er bestond geen enkele biografie van hem in het Duits hoewel de verkoop van zijn boeken een stijgende lijn vertoonde, zowel in Duitsland als in de rest van Europa en zelfs in de Verenigde Staten, waar ze dol zijn op verdwenen schrijvers (verdwenen of miljonair geworden) of op de legende van verdwenen schrijvers, en waar zijn werk op uitgebreide schaal begon te circuleren, niet langer alleen binnen de vakgroepen Duits aan de universiteiten maar ook op de campussen en buiten de campussen, in de grote steden die hielden van de orale of visuele literatuur.

's Avonds gingen Pelletier, Morini, Espinoza en Norton met elkaar eten, soms vergezeld door een of twee docenten Duits die ze al een tijdje kenden en die zich meestal al vroeg in hun hotel terugtrokken of tot het eind bleven maar zich bescheiden op de achtergrond hielden, alsof ze begrepen dat de vierhoekige figuur die de Archimboldianen vormden ondoordringbaar was en op dat uur van de avond snel geneigd zich fel te keren tegen elke inmenging van buitenaf. Achteraf liepen ze dan al-